

SHAMANIZM DININING SHAKLLANISHI VA TARIXI

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

Jomuratov Diyor Dilshod o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

Bektoshev G'iyosiddin Saxriddin o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti 2-kurs talabasi

Otamurodov Doniyor Odilboy o'g'li

Annotatsiya: Maqolada shamanizm dinining shakllanishi va tarixi o'rganiladi. Shamanizmning qadimiy ildizlari, uning ruhiy va jismoniy olamlar o'rtasidagi bog'lanishlar orqali tabiatni boshqarishdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, shamanizmning turli davrlarda, shu jumladan antik va o'rta asrlar davrida qanday rivojlanganligi va hozirgi zamon bilan aloqasi ko'rsatiladi.

Kalit so'zlar: Shamanizm, tarix, shakllanish, ruhiyat, tabiat kuchlari, diniy amaliyotlar, zamonaviy shamanizm

Shamanizm - bu amaliyotchi (shaman) o'z ichiga olgan ruhiy amaliyot bo'lib, trans kabi ongning o'zgargan holatlari orqali ruhiy dunyo bilan o'zaro aloqada bo'ladi. Buning maqsadi, odatda, shifo, fol ochish yoki odamlarga boshqa yo'l bilan yordam berish uchun ruhlar yokiruhiy energiyalarni jismoniy dunyoga yo'naltirishdir.[1] "Shamanik" deb tasniflangan e'tiqod va amaliyotlar turli fanlar olimlari, jumladan antropologlar, arxeologlar, tarixchilar, dinshunoslar, faylasuflar va psixologlarning qiziqishini uyg'otdi. Ushbu mavzu bo'yicha yuzlab kitoblar va ilmiy maqolalar nashr etilgan. "Shamanizm" atamasi birinchi bo'lib G'arb antropologlari tomonidan turklar va mo'g'ullarning qadimgi dinini, shuningdek, qo'shni tungus va samoyed tillarida so'zlashuvchi xalqlarning tashqi kuzatuvchilari sifatida qo'llanilgan. Dunyo bo'ylab ko'proq diniy urf-odatlarini kuzatgach, ba'zi G'arb antropologlari bu atamani juda keng ma'noda ishlata boshladilar. Bu atama Osiyo, Afrika, Avstraliya va hattoki Amerikaning mutlaqo bir-biriga bog'liq bo'lmagan qismlarining etnik dinlarida uchraydigan bir-biriga bog'liq bo'lmagan sehrli diniy amaliyotlarni tasvirlash uchun ishlatilgan, chunki ular bu amaliyotlarni bir-biriga o'xshash deb hisoblashgan.[2] Bu atama madaniy begonalar tomonidan ko'plab mahalliy ma'naviy amaliyotlarga noto'g'ri qo'llanilgan bo'lsa-da, "shaman" va "shamanizm" so'zlari mahalliy ma'naviyatning xilma-xilligi va murakkabligini aniq tasvirlamaydi. Har bir xalq va qabila o'ziga xos turmush tarziga ega, o'z tillarida atamalarni qo'llaydi. Shamanizm shamanlarning inson olami va ruh olamlari o'rtasida vositachi yoki xabarchi ekanligi haqidagi asosni o'z ichiga oladi. Shamanlar ruhni tuzatib, kasalliklar va kasalliklarni davolaydilar. Ruhga yoki ruhga ta'sir qiladigan jarohatlarni engillashtiradigan odamning jismoniy tanasini muvozanat va yaxlitlikka qaytarishga ishoniladi. Shamanlar, shuningdek, jamiyatni qiynayotgan muammolarni hal qilish uchun g'ayritabiiy olamlarga yoki o'lchamlarga kirishga da'vo qiladilar. Shamanlar noto'g'ri yo'ldan ozgan ruhlarga yo'l-yo'riq keltirish va begona elementlardan kelib chiqqan inson qalbining kasalliklarini yaxshilash uchun boshqa olamlarga yoki o'lchovlarga tashrif buyurishni da'vo qiladilar. Shamanlar, birinchi navbatda, ma'naviy dunyoda ishlaydi, bu esa, o'z navbatida, inson dunyosiga ta'sir qiladi. Muvozanatning tiklanishi kasallikning yo'q qilinishiga olib keladi.[3] Shamanlarning oziq-ovqat olish va kundalik hayotda ishtirok etish usullari turli madaniyatlarda farq qiladi. Hisobotda aytilishicha, shaman oladigan sovg'alar va to'lovlar uning sherik ruhi tomonidan beriladi. Shamanni o'z sovg'asidan foydalanishga va bu lavozimda muntazam ravishda ishlashga majbur qilganligi sababli, ruh uni olgan mollari bilan mukofotlaydi. Shamanlar guruhning boshqa a'zolari kabi ovchi yoki uy bekasi sifatida yashaydilar. Qolaversa, ayol shamanlarning erkaklarga nisbatan ko'pligi sababli, shamanizm ayollarning iqtisodiy ozodligining ajralmas qismi bo'lgan va shunday bo'lib qolmoqda. Shamanizm ko'pincha xizmat uchun to'lov talabi tufayli iqtisodiy manba bo'lib xizmat qiladi. Bu iqtisodiy daromad

ayol shamanlar, ayniqsa Koreyadagi Chosun sulolasi davrida (mil. 1392–1910) yashaganlar uchun juda muhim edi. Ayollarning iqtisodiy avtonomiyasini ma'qullamagan madaniyatda, shamanizm amaliyoti ayollarga o'zlarini moliyaviy va mustaqil ravishda rivojlantirishga imkon berdi, bu ular uchun ilgari imkoni bo'lmagan. Shamanizm diniy amaliyot tizimidir. Tarixiy jihatdan bu ko'pincha mahalliy va qabila jamiyatlari bilan bog'liq bo'lib, shamanlar boshqa dunyo bilan aloqada bo'lgan holda, kasallarni davolash, ruhlar bilan muloqot qilish va o'liklarning ruhlari keyingi hayotga kuzatib borish qudratiga ega ekanligiga ishonishni o'z ichiga oladi. Shamanizmning kelib chiqishi uzoq shimoliy Yevropa va Sibirdagi mahalliy xalqlardan kelib chiqqan.[4] Ko'chmanchi Tuva (bu qabiladan taxminan 3000 kishi omon qolgan) kabi o'zlarining izolyatsiyasi tufayli ushbu tuzilmaviy to'siqlarning ba'zilaridan qochishga muvaffaq bo'lishdi. Tuva Rossiyadagi eng yakkalanib qolgan Osiyo qabilalaridan biri bo'lib, u erda shamanizm san'ati o'zining alohida mavjudligi tufayli shu kungacha saqlanib qolgan va boshqa asosiy dinlar ta'siridan xoli bo'lishga imkon bergan.[5] Shamanizm — insoniyatning eng qadimiy diniy tizimlaridan biri bo'lib, u ko'plab turli madaniyatlarda o'ziga xos hakllarda rivojlangan. Shamanizmning shakllanishi va tarixi, insoniyatning iloji boricha tabiiy dunyo bilan ruhiy va ma'naviy aloqada bo'lishga intilishidan kelib chiqqan. Shamanlar, odamlar va tabiat o'rtasidagi o'zaro bog'lanishlarni boshqaruvchi, ruhlar bilan aloqada bo'lib, jismoniy va ruhiy muammolarni hal qilishda yordam beruvchi shaxslar sifatida tarixda alohida o'rin tutgan. Shamanizmning dastlabki shakllari O'zbekiston, Markaziy Osiyo va Sibir mintaqalarida, ayniqsa o'troq va ko'chmanchi xalqlar orasida keng tarqalgan. Shu hududlardagi arxeologik topilmalar, tasviriy san'at asarlari va etnografik ma'lumotlar shamanistik marosimlarning qadimiyligini tasdiqlaydi. Ularning markazida tabiatning kuchlari, ona yer va ajdodlarning ruhlari bilan aloqalar o'rin olgan. Bugungi kunda shamanizmning tarixi, nafaqat diniy, balki antropologik va madaniy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Hozirgi zamonda shamanizm, bir tomondan an'anaviy ijtimoiy va diniy tuzilmalarga qarshi turadigan bir yondashuv sifatida, ikkinchi tomondan esa zamonaviy spiritualizmning bir shakli sifatida qayta jonlanmoqda. Shamanizmning zamonaviy shakllari ko'plab xalqlarda o'z madaniy va diniy an'analari bilan uyg'unlashgan holda rivojlanmoqda. Xulosa qilib aytganda, shamanizm diniy va madaniy jarayonlarni tushunishda, insonning tabiat va ruhiyatga bo'lgan munosabatini izohlashda muhim o'rin tutadi. Bu diniy tizimning shakllanishi va tarixi nafaqat qadimiy dunyoning ma'naviy asoslarini, balki hozirgi zamonning ijtimoiy va diniy tuzilmalari uchun ham qimmatli o'rnak bo'lib xizmat qiladi. Shamanizmni o'rganish, insoniyatning tarixiy taraqqiyotini, diniy va madaniy qadriyatlarini chuqurroq anglashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Singh, Manvir (2018). "The cultural evolution of shamanism". Behavioral and Brain Sciences.
2. Mircea Eliade; Vilmos Diószegi (May 12, 2020). "Shamanism". Encyclopædia Britannica. Retrieved May 20, 2020
3. Hutton, Ronald (2001). Shamans: Siberian Spirituality and the Western Imagination. TPB. OCLC 940167815.
4. Juha Janhunan, Siberian shamanistic terminology, Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 1986, 194:97.
5. Crossley, Pamela Kyle (1996). The Manchus. Blackwell Publishers. ISBN 978-1-55786-560-1.
5. Nurillaevich O. B. et al. Factors Of The Formation Of Ecological Culture In The Education And Training System //Journal of Pharmaceutical Negative Results. – 2022. – C. 984-989.

6. Aralovna O. G. et al. Ecological globalization and its social place in the globalization system of processes //Journal of Survey in Fisheries Sciences. – 2023. – T. 10. – №. 1S. – C. 5000-5006.
7. Ayonovna A. S. The Need for the Formation of Environmental Education and Upbringing in Young People in the Conditions of Environmental Globalization //Global Scientific Review. – 2023. – T. 13. – C. 7-10.
8. Ayonovna A. S. IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL GLOBALIZATION, THE NEED FOR ENVIRONMENTAL EDUCATION BECOMES A PRIORITY //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 07. – C. 30-35.
9. Shakhrisabz A. S. A. THE USE OF THE SCIENTIFIC HERITAGE OF ORIENTAL SCIENTISTS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE AMONG SCHOOLCHILDREN IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //International Scientific and Current Research Conferences. – 2024. – C. 94-97.
10. Ayonovna A. S. et al. GLOBALLASHUV DAVRIDA EKOLOGIK MUAMMOLARVA ULARNING YECHIMI //Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari. – 2024. – T. 12. – №. 1. – C. 20-24.
11. Azamova S. EKOLOGIK GLOBALLASHUV SHAROITIDA O'ZBEKISTON TA'LIM MUASSASALARIDA EKOLOGIK MADANIYATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 286-289.
12. Azamova S. A. PROBLEMS OF FORMATION OF ECOLOGICAL CULTURE IN THE CONTEXT OF ECOLOGICAL GLOBALIZATION //BEST JOURNAL OF INNOVATION IN SCIENCE, RESEARCH AND DEVELOPMENT. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 743-749.
13. Azamova S. UMUMTA'LIM MAKTAB O 'QUVCHILARIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHNING USUL VA VOSITALARI //Interpretation and researches. – 2024.
14. Azamova S. EKOLOGIK TA'LIM VA TARBIYANING RIVOJLANISH BOSQICHLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2024. – T. 1. – №. 1.
15. Ayonovna A. S. A. S. YOSHLARDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA EKOLOGIK TARBIYANING SAMARALI YO 'LLARI VA BOSQICHLARI //Farg'ona davlat universiteti. – 2023. – №. 6. – C. 136-136.